

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
Изходящ №	дата 201 г.
Входящ № 509	дата 22.08. 2022г.
София 1113, бул. Шипченски проход № 52, бл. 17 тел.: 02/ 979 29 98 ; факс: 02/ 870 21 91	

СТАНОВИЩЕ

по конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ по професионално направление 2.2. История и археология, специалност „История на България“ (Аграрна икономика и общество през XVII–XVIII век), обявен в ДВ бр. 30 от 15/04/2022 за нуждите на секция „Българите, Османската империя и Европа“ при Института за исторически изследвания на Българската академия на науките с единствен кандидат: доц. д-р Стефка Георгиева Първева
Член на НЖ: доц. д-р Пенка Данова, Институт за исторически изследвания – БАН

За участие в конкурса за професор доц. д-р Стефка Първева е представила изискуемите по ЗРАСБ и правилника на ИИСТИ при БАН документи, материали и справки за научна, преподавателска, редакторско-съставителска дейност, за забелязани цитирания, приноси, наукометрични показатели и ръководство на успешно защитил дисертация докторант. Сред представените материали са и резюмета на български и на английски език на научните ѝ публикации, основна от които е монографията „Богатство и бедност сред селските общности в провинция Румелия през XVII–XVIII век. Изследване и документи“, С. 2022, 567 с. (по-нататък за краткост само „Богатство и бедност“). Списъкът на научни публикации включва 16 студии и статии в колективни монографии, тематични сборници и научна периодика на български и английски. Само част от тях тематично са свързани с монографичния труд (съобразно номерацията в списъка това са № 7-9, 11,13-17). Към тях трябва да се включи и енциклопедичната лема за Делиормана в авторитетната Енциклопедия на Исляма, както и рецензията за труда на покойния колега Иван Тютюнджиев „История на българския народ през XV–XIX век“.

Монографията „Богатство и бедност“ е оригинален научен труд със сериозни приноси както по отношение на въвеждане в научно обръщение на нови извори, така и като анализ на различните общности в селата на провинция Румелия. Подзаглавието на монографията – „Изследване и документи“ разкрива двата основни дяла на книгата. Първата част, изследването, съдържа въведение, увод, три глави и един самостоятелен екскурс, озаглавен „Вместо заключение:

селяните и книгата“ (с. 11-328). Терминологичният и географският речник са необходимо за читателя помагало в сложната османотурска лексика, която съдържа трудът. В края са приложени изворите, литературата и резюме на английски език.

Във въведението авторката изтъква, че идеята за книгата е породена като естествено продължение на монографията й „Земята и хората през XVII – първите десетилетия на XVIII век. Овладяване и организация на аграрното и социалното пространство в Централните и Южните Балкани под османска власт“ (2011). В книгата от 2011 г. са проучени големи общности от хора и са изследвани техните имоти, т.е. очертано е в едри щрихи овладяното аграрно и социално пространство през разглеждания период. В противовес на тази обобщена картина в новата си книга С. Първева си поставя за цел да насити това пространство „с галерия от образи на представители на различни имуществени и професионални групи сред селското население. Това означаваше да навлезем в останалите сфери от живота и имота, този път на отделния селянин.“ (с. 13) Решаването на тази задача е успешно не на последно място благодарение на изворите, ползвани от изследователката. Това са основно наследствените описи на починали селяни от Софийска, Русенска и Видинска каза, включени в кадийските протоколни книги и съхранявани основно в Ориенталския отдел на Националната библиотека „Св.св. Кирил и Методий“.. Благодарение на техния превод и анализ пред очите на читателя оживяват съдбите, имотите и част от ежедневието на селяни мюсюлмани и християни.

В увода са разгледани основните политически събития от историята на Османската империя през XVII и XVIII век. Войните и мира на османските султани, реформите и борбата с партикуларизма, кризите и успехите несъмнено са оказвали влияние върху живота на поданиците на владетеля, допринасяли са за обогатяване на определени прослойки или за разоряването на общности и индивиди.

Първата глава на изследването е посветена на „Критерии за определяне на имуществения статус на селяните“. Тук на първо място са разгледани стандартите за богатство и бедност на османските поданици в законодателните актове на властите и в данъчните регистрации. Анализирани са официални документи (кануннамета, фетви, както и данъчни регистри и др.), които ясно показват, че османските власти на основата на реалната имуществена

диференциация, съществуваща сред селското население, е дележала тази категория поданици на три групи – имотни (богати) селяни; средни и бедни (немощни). Критериите за богатство и бедност имали ясно отразени числови параметри. При изчислението се държала сметка за приходите на първо място от зърнопроизводството и други стопански дейности. Тези критерии определяли данъчните ставки за различната категория рая – мюсюлмани и немюсюлмани, здрави и инвалиди, жени (вдовици) и мъже. Във всички случаи стремежът на властите бил да не се доведе състоянието на едно „немошно“ село до такова ниво, при което жителите му поради крайна бедност и невъзможност да изплатят дължимите данъци, да се разпръснат. Имотното състояние на селяните определяло и размерите на някои наказателни такси. Вторият параграф на главата онагледява анализа и обобщенията, направени в първия. Представена е „Идеята за богатство и бедност сред селяните немюсюлмани, отразена в хрониката на Папасинадинос от първата половина на XVII век“. Записите на свещеника Синадинос, известни под условното заглавие „Хроника на Серес“ съдържат историите на различни човешки съдби на селяни от Северна Гърция, които хвърлят светлина върху представите за богатство и бедност, върху манталитетите от епохата, върху ценностната система на православния християнин от средата на седемнадесетото столетие. Тук положителна оценка получават хората, които допринасят за общото благо чрез помощ при изплащане на данъчни задължения, чрез увеличаване населението на селото, чрез дарителство. От друга страна се клеймят пороци и грешки на отделни представители на селската общност, които сключват неразумни заеми, лентяйстват и прахосват натрупаното от предишни поколения имане. Усилният физически труд и предвидливостта в записите на свещеника са залог за имуществено и духовно добруване.

Централно място в структурно и съдържателно отношение заема втората глава на изследването – „Имуществени и социални профили на основни групи сред селяните със статут на рая“. На първо място е разгледан „Базовият селянин в аграрната система на Османската империя“. Под базов селянин се разбира онзи, който османската власт е имала предвид при конструиране на производствената система по селата и системата на данъчно облагане на основата на количествени параметри, състояща се от три елемента – семейно домакинство (семејство), впряг волове и орна земя. С. Първева си поставя за

цел да очертае профила на този селянин и да конструира предполагаемото наследство на този базов селянин (с. 56, 57). Образът на т.нар. базов селянин е очертан на първо място благодарение на „реконструкцията“ на външния му вид. Пред нас оживява мустакат млад селянин или брадат мъж на средна възраст с характерното за различните области на България облекло (бело- и чернодрешковци), с калпака и цървулите, изобщо – такъв, какъвто го познаваме от описанията на чуждите пътешественици, прекосили нашите земи. Оживяват и неговата съпруга с пъстрите шевици по дрехите, главната украса, обилието на евтини накити. Всички елементи от дрехите на българина и българката присъстват в наследствените описи на селяни и селянки от Софийска, Русенска и Видинска каза през XVII и XVIII век, които са основни извори и принос в изследването. Благодарение на тяхното остойностяване в описите (парично изражение в акчета) се получават данни за имотното състояние на селянина. По същия начин е подходено и към профила на момите, омъжените жени, към градежа на дома на семейството, покъщнината, добитъка, земеделския инвентар. За последните два са приложени таблици с цените на добитъка и естеството на земеделския инвентар съобразно данни от основните извори на изследователката – наследствените описи. Разгледана е законовата рамка, регламентираща размерите на орната земя, както и един много важен въпрос – плодородието на зърнените култури и на почвите. Не са пропуснати и въпроси като количество семе за засаждане и основни зърнени култури (пшеница, ечемик, овес, в по-малка степен и други). Така конструираният модел на наследствата на базовия (среден селянин) дава възможност за определяне размера на наследството му и за очертаване на профила на богатияте (състоятелни) селяни от една страна, а от друга на бедните и безимотни селяни в следващите параграфи от главата. Последният параграф е посветен на чифлишките селяни, т.е. на онези, които работят като наемници в чужд имот. Редом с ратаите и изполичарите тук са представени и управителите на чифлици (кехая). Главата е обогатена с конкретни примери-приложения от наследствените описи, благодарение на които оживяват съдби и личности от отминалите столетия.

В третата глава са разгледани „Имуществени и социални профили на някои професионални групи сред селското население : търговци, кираджии и арабаджии“. В първия ѝ параграф е очертан профила на „Странстващи и

уседнали селски търговци“. Тук са разгледани функционирането на някои селски тържища и панаири. Подходът е както в предходната глава – от общото към частното, към конкретния казус, в който оживява съдбата на амбулантния търговец, на неговата стока, на опасностите, които го дебнат по пътя. От друга страна кристализират онези стоки, които най-често били търсени от селяните – конци и прежди, метали, тамян, тютюн и др. Впечатляваща е съдбата на горублянския механджия Захар (1792 г.), която разкрива отношението на българските селяни към другоселеца и към кръчмаря, т.е. към човека, който не изкарва прехраната си със земеделие. В последващите два параграфа са разгледани кираджиите и коларите, както и въпросът за престъпността и насилието по пътищата на Румелия. При последното са засегнати и две категории на рая със специален статут, а именно мартолосите и дервентджиите, осигуряващи безопасността по пътищата и борещи се с разбойници. Последният проблем, на който се е спряла изследователката, това е отношението на православния селянин към книгата, към изплащане на преписи на религиозни текстове и даряването им на църкви и манастири с оглед изкупление на грехове. Това вместо-заключение е своеобразен преход към манталитетите и ценностната система на следващата епоха – тази на Националното възрождане.

Втората част съдържа предговор, в който е разкрита същността на основните извори – наследствените описи, както и представените в превод 130 наследствени описи на починали селяни от Софийската, Русенската и Видинската каза на Румелия. Ще подчертая, че те обогатяват изворовата база на родната ни историография и са безспорен принос на авторката.

В заключение ще изтъкна, че разгледаната монография, свързаните с нея публикации и цялостното научно творчество на доц. д-р Стефка Първева ми дават основание да дам положителния си вот в избора ѝ за професор.

София, 20 август 2022 г.